

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И ДИДАКТИКА

ИДЕЯТА ЗА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ ВЪВ ФИЛОСОФСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА СОКРАТ, ПЛАТОН И АРИСТОТЕЛ

Маринела Михова

Излиза, че у човека, нямащ дори представа за дадено нещо съществува вярна информация, засягаща онова, което не знае... У него трябва да са налице истинни мнения, които, ако бъдат разбудени чрез въпроси, се превръщат в знания.

Платон

Философията разглежда познанието като единство от усещания, възприятия и представи, т.е. *опит*, от една страна, и понятия, съждения и умозаклучения, т.е. *разум*, от друга страна. Двете страни на познанието са взаимосвързани и въпреки че могат да се мислят отделно, на практика нито едно знание не може да се развива независимо от разума. Проблемът за критическото мислене е част от философския проблем за знанието и неговото нарастване. Тук не става въпрос за натрупването на количество информация, а за прерастването на един вид знание в качествено ново и полезно знание. И ако идеалистите – философите от линията на Платон – приемат, че „знание може да възникне само от знанието” (1, 155), то материалистите търсят причината за познанието всъщност, която го предшества и тази същност е дейността. Според тях в истинското познание знанието (осведомеността) е част от умението и умението (моженето) е част от знанието. Но и двете големи направления във философията признават, че един от механизмите на познанието и

неговото нарастване (другите са припомнянето, обяснението, опровержението) е критиката и критичното разсъждение.

В статията ще се проследи развитието на идеята за критическото мислене във философските възгледи на Сократ, Платон и Аристотел – трима големи философи, обединени от отношението учител – ученик.

Избираме темата ръководени от два аргумента:

Първо, защото умението за критическо мислене е ключово умение за съвременния човек, който живее на прехода от индустриално към информационно общество.

Второ, защото преди да престъпим към изследване на новите теоретични и технологични аспекти на критическото мислене, трябва да актуализираме идеите на класиците, които са основата, от която се тръгва. По този начин ще покажем колко съвременно звучат техните възгледи.

Сократ

В разстояние на 2500 години разумната форма на познание е основата при търсенето на истината, както в гносеологически, така и в дидактически аспект. Общопризнат факт е, че този рационализъм на съвременната наука и в частност на преподаването ѝ се свързва с името на древногръцкия философ Сократ. Именно в неговата философска практика е началото на идеята за критическото мислене.

С какво се характеризира методът на Сократ или изкуството на Сократ да преподава? Древногръцкият философ притежава завидното умение да постави събеседника си в диалогична среда и да създаде привидното впечатление, че желае да се учи от него. Той не изнася лекции, не напътства като традиционните учители, а беседва, задава въпроси, които насочват към размисъл и анализ. Това е механизмът, чрез който той по забележителен начин събужда творческото начало в своите ученици. И когато робът на Менон успява да реши сложна геометрична задача, само чрез помощта на блестящо формулираните от Сократ въпроси, той ще обобщи: „Излиза, че у човека, нямащ дори представа за дадено нещо съществува вярна информация, засягаща онова, което не знае. У него трябва да са налице истинни мнения, които ако бъдат разбудени чрез въпроси, се превръщат в знания” (2, 384–385).

Методът на Сократ може да се нарече субективна диалектика. Чрез него се изследват основни хипотези, предположения или аксиоми, които несъзнателно формират определен възглед или становище. Те се превръщат в обект на критичен анализ, за да се определи доколко са съвмес-

ними с възгледите на другите. Самият той го определя „като изкуство за разискване, осъществено чрез въпроси и отговори като теория за спорене, логическо средство за опровергаване и доказване, умение да се води правилно беседата” (6, 28).

Беседата на Сократ включва няколко главни приема – ирония, майефтика, индукция, определение, който в хода на диалога се разгръщат последователно. Целта на иронията на Сократ е да доведе събеседника си (ученика) до състояние на обърканост и съмнение в аргументите, които притежава. Той създава диалогична учебна среда, в която опонентът му постепенно констатира своето незнание. В думите на Манон е обобщено вътрешното състояние, в което изпадат неговите събеседници: „Аз, Сократе, до срещата си с тебе се лъгах, ти така правиш, че и сам се объркваш, но и хората също. И сега, ти така ме очарова и обърка, че в главата ми е пълна каша... Досега съм говорил хиляди пъти за добродетелта на всякакви хора и то доста умело, струва ми се, а сега дори не мога да кажа какво точно е тя.”

След настъпването на състоянието на пълна обърканост Сократ продължава търсенето на истината. Декларирал в самото начало, че нищо не знае, той не може да използва лекцията и продължава беседата. С помощта на майсторски формулирани въпроси разнишва погрешните схващания, посочва несъответствията в тях и помага да се роди истината в душата на събеседника му. Това е прословутата майевтика на Сократ, която той сравнява с акушерството, защото съзнанието е „бременно” с мисли и философът (учителят) с помощта на въпросите ражда „правилното схващане”.

Третият етап от беседата на Сократ – индукцията – е демонстрация на неговата убеденост, че знанието е способността да дадеш понятие и определение за нещата. Ако не си способен да го направиш, то ти не притежаваш знание. Пътят до понятието, философът открива в движението на мисълта от частното – наблюдение, сравнение, аналогия на конкретни частни положения – към общото – дефиниране на общо положение. Това е логически процес, който е на основата на диалектическото разсъждение и притежава характеристиките на изследване. Крайният резултат на тази активна мисловна дейност са определенията. Именно определението е последният етап от беседването.

Методът на Сократ е доказателство за неговата дълбока убеденост, че за познанието не необходима една солидна основа. И тази основа според древногръцкия философ е човешкият разум.

Рационалният път на познание, демонстриран от Сократ, определя основата на съвременното критическо мислене. Това е класически метод за обучение, чрез който се формират активно и самостоятелно мислещи ученици, които притежават интелектуалната способност да използват наличните си познавателни структури. На базата на рефлексивното мислене те могат да достигнат до задълбочено и аргументирано познание, в чийто обем – знанието какво, т.е. знанието-информация, е само една част от него, а другата е – знанието защо, т.е. знанието-аргумент.

Обучение, проектирано съобразно Сократовият метод, се подчинява на следните принципи:

1. Учителят и учениците трябва взаимно да определят темата на диалога.

2. Ученикът трябва да е съгласен да отговаря на въпросите на учителя.

3. И учителят и учениците трябва да са предразположени да приемат всеки аргументиран отговор. Активната мисловна дейност се поощрява, за разлика от изброяването на факти.

4. Във въпросите на учителя трябва да се излагат грешките в разсъжденията на учениците или в техните убеждения. Следователно учителят трябва да мисли много по-бързо от учениците, да открива техните логически грешки и да формулира въпроси, на които ученикът може да отговори единствено чрез аргументиран верен отговор.

5. Ако учителят допусне логическа или фактическа грешка, допустимо е ученикът да го поправи (7).

Платон

Най-ревностният ученик на Сократ, Платон, продължава практиката на своя учител. Пленен от истинската мъдрост на площадния философ, той ще го последва не само в живота, но и във философстването и търсенето на истинското познание.

Платон критикува гносеологическия сенсуализъм и изгражда своята теория, върху принципите на гносеологическия рационализъм. Той предлага една подробна класификация на видовете и формите на познание, които са строго подчинени помежду си – мнение, разсъдък и разум. Най-нисщата форма на познанието е мнението, което борави със сетивни неща и се формира в резултат на сетивата. Но древногръцкият философ декларира съмнение в познанието, което има основания само във външното, във видимото и продължава по нататък, като включва диалектичното разсъждение, което изучава математическите неща, и оперира

с хипотези и догадки. То се намира по средата на пътя към най-висшата форма на мисленето – разума, който изучава идеите като такива.

Ученик и последовател на Сократ, Платон също е на мнение, че познанието е в нас и е в резултат на спомняне. Но не всеки може да достигне до него, а само този, „който бива прероден в знанието, т.е. акуширан от вещ мислител” (3). А вещият мислител е учителят, който владее уменията да стимулира мисловната дейност на своите ученици, а такъв в диалозите на Платон е Сократ.

Истинското познание според Платон се ражда в „разговор, в спор между единното и раздвоеното, между необходимото и случайното, между устойчивото и колебаещото се. Разбира се, когато разговаряме или спорим с някого, ние прекрасно можем да си представим, че сме изразители на „самата истина” (4). Следователно в спора винаги участват две страни, всяка от които се стреми да убеди противника в правотата на своята теза, т.е., както казва Платон, „да го вкара в своята пещера”. Но за него целта на диалога не е в достигането да съгласие на всяка цена, в диалога обсъжданите неща и обсъждащите наистина трябва да станат „други”, ала “по душа”, а не насила, не робски; те трябва да израснат към истината си природно, естествено, а не да се подчинят на манията на въобразило си истинност същество” (5).

Това, което съвременното обучение може да вземе от Платон е идеята за целта на диалога. Безспорно е, че използването на диалоговите методи стимулира мисленето на учениците. Те се учат да използват различни по вид съждения, умозаклучения и разсъждения. Логически ги подреждат, за да защитят своята теза. Но влезли веднъж в диспут, те не трябва да насочват енергията на своя ум на всяка цена и с всички средства да убедят противника си да мисли като тях. Не – по-скоро да провокират съмнение у самия него в правотата на аргументите му и да насочат мисленето му в друга посока, която той до момента не е взимал под внимание. Следователно резултатът от диалога в обучението не е всички да мислим еднакво, а да подложим на критика собствените си тези и аргументи.

Аристотел

След Сократ и Платон проблемът за познанието и рационалното мислене като механизъм за достигане до истината се развива от забележителния древногръцки учен **Аристотел**. За разлика от учителя Платон, който не признава сетивния опит като форма на познание, ученикът Аристотел приема, че „не само разумът, но и опитът е подчинен на усилията за достигане на

позитивни решения и дълбоки обобщения”. (6, 36). Според ученика на Платон опитът при хората се различава от този при животните, защото той е в резултат на паметта и на „множество спомени за едно и също нещо” (6, 98). Това е опит, на основата на разума, посредством който хората достигат до теоретични обобщения, т.е. науката и изкуството възникват на базата на множество понятия, придобити чрез опита. Следователно опитът, пише Аристотел в „Метафизика”, е понятие за единичното, а изкуството – познание за общото, базирано на единичното.

Според древногръцкия философ опитът е необходима, но по-низша форма на познание от науката и изкуството, за които е присъщо знанието и разбирането. На базата на това свое разбиране той разграничава хората, притежаващи опита (емпириците), и хората на науката и изкуството (теоретиците). Вторите са по-мъдри от първите, защото познават причините, целите, същността на съществуването, защото имат отговор на въпроса „защо”. А въпросът защо не кореспондира с действията по навик, а изисква абстрактно знание и стимулира мисловната дейност. Той е в основата на човешкото познание.

Съвременната дидактическа теория определя въпроса защо като проблемен въпрос, който стимулира изследователската дейност на учениците и ги насочва към по-задълбочено и критическо отношение към изучаваното учебно съдържание. Той създава учебна среда, качествено различна от директното обучение, в която учениците са активни субекти в генерирането на знания за себе си.

Разгледаните до тук древногръцки идеи, имащи отношение към историята на идеята за критическото мислене, поставят ударение върху обстоятелството, че нещата са много по-различни от това, което изглеждат на пръв поглед. Познанието за тях е скрито зад тази повърхност и за да се доберем до него е необходим трениран ум, който притежава способността да мисли системно и критично и да владее логическите операции, които съотнасят, йерархизират и подреждат обстоятелствата, причините и целите. Това според Сократ, Платон и Аристотел е механизъм, чрез който е възможно да се навлезе в същността, скрита зад видимото.

В съвременното общество, което е много сложно от гледна точка на отношения – отношение човек – информация, човек – човек, човек – машина, човек – организация и т.н. предполага необходимостта от хора, които, за да могат да реализират ефективно тези отношения, трябва да са научени задълбочено да анализират средата, в която живеят. Повърхностното възприемане на заобикалящия ни свят, едностранчивото развитие на

интелектуалните способности, ориентирани с акцент към паметта се оценяват като недостатъчни за пълноценната реализация на човека в многообразието на информационния свят. Това налага образователната ни система, в лицето на нейните отговорни субекти (учителите) да преоткрият философско-педагогическите възгледи на древногръцките класици, да ги адаптират към съвременната дидактическа технология и да ги комбинират с иновационните подходи, прилагани в обучението.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кючуков, Л., Сивилов, Л., Денков, Д. Философия. С., Арена, 1991.
2. Платон. Съчинения. Т. 1. М., 1968.
3. Платон. Диалози. Т. 1. С., Наука и изкуство, 1979.
4. Платон. Държавата. С., Наука и изкуство, 1981.
5. Платон. Диалози. Т. 2. С., Наука и изкуство, 1982.
6. Радев, Р. Антична философия. С., Наука и изкуство, 1988.
7. *Wikipedia*, the free encyclopedia – <http://en.wikipedia.org>

ИДЕЯТА ЗА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ ВЪВ ФИЛОСОФСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА СОКРАТ, ПЛАТОН И АРИСТОТЕЛ

МАРИНЕЛА МИХОВА

Резюме

Статията е посветена на идеята за критическото мислене във философските възгледи на Сократ, Платон и Аристотел. Основните концепции се анализират и описват от гледна точка на теорията на обучението. Направен е опит за връзка между техните възгледи и съвременното образование.

THE IDEA OF CRITICAL THINKING IN THE SOCRAT'S, PLATON'S AND ARISTOTEL'S PHILOSOPHY VIEWS

MARINELLA MIHOVA

Summary

The article deals with the idea of critical thinking in the Socrat's, Platon's and Aristotel's philosophy views. The main concepts of these philosophers are analyzed and described in the frame of theory of instruction. An attempt to find the connection between their views and the modern education is made.